

Kitap Tanıtımı -I

Yrd. Doç. Dr. Önder BİLGİN*

Süleyman Dönmez, *Akılın Birlikten Çokluğa Yolculuğu*
XIII. Yüzyıl Latin İbn Rüşdcülüğü Bağlamında Akılın ya da Akılların Birliği Problemi,
Birleşik Yayınları, Ankara, 2009, 200 sayfa.

§§§

Akılın ya da akılların birliği problemi, var olan fizik dünyada düşünebilen tek tür olarak insanın nasıl düşündüğü probleminden kaynaklanan, felsefi ve teolojik kaygılarla yüzyıllar boyu filozoflar ve teologlar tarafından araştırılıp tartışılan çok önemli bir problem-dir. Daha eserin isminden başlayarak problem, kendi önemini, karmaşıklığını aynı zamanda ne kadar netameli ve çetrefilli olduğunu fark ettiriyor.

Kitapta işlenen konu tarihsel derinliği ve soyutluğuna rağmen açık ifadelerle ger-çekten başarılı bir biçimde ortaya konuyor. Kavram analizleri, yöntem tartışmaları, konunun niçin böyle ele alındığı, ele alınan sorunun tarihi akrabaları, diğer filozofların konuyu ele alış biçimleri, 'Modern dünyanın zihinsel çözümlmelerine' kurban edilmeden tarihsel bağlamı içerisinde ele alınıyor. Nitekim Yazar ne yapmak istediğini şu şekilde açıklıyor: 'Varolanı anlamlandırabilmede olmazsa olmaz bir işlevi haiz insan zihninin en ünlü aktörü olan 'akıl' kavramı, Modern dünyanın 13. yüzyıl Latin Ortaçağ Felsefesinin özel bir problemi olan 'akılların birliği', 'akılın birliği' probleminden ayrıştırılarak orijinal kaynaklar ışığında özgün bir temellendirme denemesiyle çözümlenmek istenmektedir'(s.21).

* Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Eserde *Akılın* ya da *akılların birliği* şu şekilde ayrıma tabi tutuluyor: '*Akılın* ya da *akılların birliği* İlkçağ'dan Ortaçağ İslam ve Latin Aristotelesçiliğine; hatta Modern çağlara kadar uzanan bir yelpazede tartışılabilir olan bir problemdir. Ancak problemin böylesi geniş bir çerçevede dikey bir açılıma tâbî tutulabilmesi, 13. yüzyıl Latin Ortaçağ'ında Thomas Aquinas'la özelleşen *akılların birliği*'nin ayrıntılarına inmeye yeterli gelmeyebilir. Zira *akılın birliği* kökleri ilkçağlara kadar uzanan temel bir problem; *akılların birliği* ise, 13. yüzyıl Latin Ortaçağ'da İlkçağlardan beri süregelen genel anlamdaki *onto-epistemik bir akılın* temellendirilmesini amaçlayan bir zihin felsefesinden daha çok, dinsel ve siyasal kaygılarıyla mecrası değişen, sınırlanan ve polemiğe dökülen köksüz bir savdır.

Onto-epistemik ve tümel bir problem olarak İlkçağ'da değişen dünyanın arkasında 'var' olduğu kabul edilen ve değişimi açıklamayı sağlayan değişmez bir ilke olarak beliren *akılın birliği*, Ortaçağ'da da hareketin ilkesi olan nefsin bir gücü olarak yolculuğuna devam eder. Akılın birlikten çokluğa açılan bu yolculuğunda bir olan *akıl*, Ortaçağ'ın ayırıcı unsuru dinsel görüşlerin etkisiyle çatallaşan bir yola sapar. Artık söz konusu olan sadece *akılın birliği* değil, ona eklenerek mecrası değişen *akılların birliği*dir.' (s. 188)

Sorunun ilk nüvelerini ilk çağlarda Anaximandros'un *apeiron*, Herakleitos'un *logos* ve Anaxagoras'ın *nous* kavramlarında aramak mümkündür. 'Zira Herakleitos'a göre bir *nous*, bir tümel akıl vardı. İşte doğadaki tüm değişimin, zıtlıkların ortasındaki birliği veya bütünlüğü imleyen bu *logos*, Aristoteles'te uğradığı kırılmalarla, Latin İbn Rüşdçü filozoflarla teologları, özelde filozof Siger'le teolog Thomas'ı karşı karşıya getiren ortak akıldı.' Yazar, eserinde konuyu tarihsel bir perspektiften, XIII. Yüzyılda yaşamış, Batı düşünce tarihi açısından çok önemli olan iki ünlü düşünür, teolog Aquinli Thomas ve filozof Brabantlı Siger üzerinden tartışmaya açıyor.

Araştırma Ortaçağ Hıristiyan düşünce ve inancının Müslüman filozoflardan ne derece etkilendiği ve bu etkinin hangi siyasal ve dinsel kaygılarla perdelenmeye çalışıldığını ortaya koymasına bakımdan önemlidir. 'Ortaçağ düşünce tarihinin parlak bir siması olan Thomas Aquinas, pek çok eserinde felsefenin yardımıyla Hıristiyan akidesinin akılla çelişmediğini ispatlamaya çalışan bir teologdur. Thomas pek çok eserinde Ortaçağ Latin Avrupa'sında ekolleşmiş olan İslam filozoflarından da yoğun olarak faydalanmış olmalıdır. Çün-

kü o, sadece meşhur eseri 'Summa theologiae' da Müslüman filozof İbn Sina' ya; ismini anarak 400'den fazla, isim vermeden ise yüzlerce kez atıfta bulunmaktadır. Ancak Thomas, İslam filozoflarının pek çok fikrini bütünüyle benimsemesine rağmen, eserlerinde ilginç bir tavır olarak; mesela yine çokça faydalandığı Farabi'nin adını hemen hemen hiç zikretmemektedir. Takipçisi olduğu İbn Rüşd'ten söz ederken ona muarız görünen bir tavır sergilemektedir. Her fırsatta Müslümanları ve İslam filozoflarını dinsiz sapkınlar olarak niteleyen Thomas, bu olumsuz yargısına rağmen esasında Tanrı ispatlamalarında Farabi'ye dayanmadan, teoloji ve felsefenin arasını ayırmada Gazali'den yararlanmadan, Aristoteles yorumlarında ise İbn Rüşd'ten alıntılar yapmadan meramını rasyonel bir mantıkla izah etmekte güçlükler çekmektedir. (s. 21–22)

Diğer taraftan Thomas'ın Latin Ortaçağ Avrupa'sında çokça tartışılan aklın birliği problemini çözümlenmek isterken aklın birliğini akılların birliğine indirgeyen yorumuyla İbn Rüşd' ü takip eden Siger'e ve İbn Rüşdcülere karşı çıkmak isterken aslında farkında olmadan (ya da olarak) 'gizli bir İbn Rüşd'cü' olmuş olabileceğinin altı bir kez daha çizilmektedir. Ucu açık bir sorun olarak da Thomas'ın İbn Rüşd karşıtlığının kısmen yaşadığı dönemin siyasal ve bilimsel atmosferinden, kısmen de eksik ve yanlış bilgilenmeden kaynaklanmış olabileceğine dikkat çekilmektedir.

13. Yüzyıl Latin Ortaçağ'da Aristotelesçi Akıl Öğretisi (s. 29) ve Paris Sanatlar Fakültesi ve Felsefi Bilinç (s. 32) adlı alt başlıklarda konunun tarihi bir perspektifi ve entelektüel arka planı verilmiştir.

Araştırmanın, Aklın Birliği (s.39) üst başlığıyla başlayan birinci bölümünde sorunun İlk Çağ filozoflarıyla olan ilişkisi incelenmiştir. Birinci bölümün birinci alt başlığı olan Onto-epistemik Akıl bölümünde yazar 'Nedir akıl? Ya da ruh?' Diye sorarak başlar. Bu soruların arkasından ruh olarak adlandırılan soyut tözün Eski Yunan'da 'psûkhé', klasik dönem İslam Felsefesinde 'nefs', Latince'de 'anima' kavramıyla karşılandığını belirterek modern çalışmalarda bu kavramları karşılamak için kullanılan zihin kavramının onto-epistemik açıdan yetersiz kaldığını vurgular. 'Çünkü çoğu çağdaş felsefe araştırmacılarının bu meyanda tercih ettikleri zihin sözcüğü, sadece aklın kavrama ve bilme edimine karşılık

gelen salt epistemolojik bir kavramdır. Ancak nefis ya da ruh kavramı ise, ontik gerçekliğe sahip olduğu kabul edilen ayrık bir tözdür.' (s. 41)

Birinci bölümün ikinci alt başlığı Arkhé Ya da Logos Açısından Aklın Birliğidir. Bu bölümde İlk Çağ Grek filozoflarından Anaximandros'un apeiron kavramı, Herakleitos'un logos kavramı ve Anaxagoras'ın nous kavramı aklın birlikten çokluğa yolculuğu bağlamında tahlil edilmektedir. Birinci bölüm İlk Çağda Aristoteles ile belirginleşen akıl kavramına Müslüman filozoflar ile Siger ve Thomas'ın yaklaşımlarının karşılaştırılmasıyla sona eriyor. 'Elbette Aristoteles'in akıl kavramına getirilen eski Yunan'daki Yeniplatoncu yorumlar, Müslüman filozofların da ilgisini çekecekti. Ancak, onların soruna yaklaşımları ve çözüm önerileri, kesinlikle 13. yüzyıl Latin Ortaçağında yaşayan İbn Rüşdcü Siger'in ve muhalifi Thomas'ın yaklaşımından çok daha derinlikli ve felsefi olacaktı.' (s.68)

Aklın Birliğinden Akılların Birliğine üst başlığıyla başlayan ikinci bölümde, İslam felsefesinin 13. yüzyıl Latin dünyasını çokça etkileyen birkaç filozofun katkısı incelenmektedir. Farabi (s.70), İbn Sina (s.82), İbn Bacce (s.96) ve İbn Rüşd'ün (s.105) akıl kuramları, aklın birlikten çokluğa yolculuğu bağlamında tahlil edilmektedir. Özellikle İbn Rüşd'ün Heyulani akıl kavramının Thomas tarafından yanlış anlaşılması problemin düğümlendiği yer olarak belirtilmektedir. 'Thomas, büyük ihtimalle İskender'den gelen İbn Rüşd'ün açıkça eleştirdiği faal aklın ayrık olduğu anlayışını, heyulani akılla karıştırarak İbn Rüşd'e atfedecektir. Daha da ilginç, İbn Rüşd'ün fikirlerini İbn Rüşd'e alternatif olarak savunacaktır. Muhtemelen onun İbn Rüşd'e yönelttiği büyük çoğunluğu mesnetsiz görünen eleştirileri, fikri olmaktan daha çok siyasi ve dinsel kaygılardan ileri gelmekteydi.'(s.123)

Aklın Ya da Akılların Birliği üst başlığıyla başlayan üçüncü ve son bölümde problemin asıl düğümlendiği yer olan 'tarafdar' Siger ve 'muarız' Thomas karşılaşması tahlil edilmiştir. Siger ve Thomas'ın konuya yaklaşımları İbn Rüşd'ün özellikle heyulani akıl kavramına verdikleri anlam bağlamında belirginleşmektedir. Bu bölümün en çok öne çıkan ve çarpıcı tarafı tarihsel olarak siyasi ve dinsel kaygıların felsefi problemlerin mecrasını ve özünü nasıl değiştirebileceğinin gözler önüne serilmesidir. Bu da felsefi problemlerin açık ve net bir şekilde anlaşılmasında felsefe tarihinin vazgeçilmez bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Son olarak, insanın çok katmanlı olan mahiyetine ilişkin belki de en derin kavram olan akıl kavramı çerçevesinde, çok geniş bir perspektifte incelenmiş olan aklın birlikten çokluğa yolculuğu, modern zihin felsefesiyle ilgilenen zamanımız araştırmacılarına tarihsel bir perspektif ve yeni bir ufuk kazandırabilir diye düşünüyorum. Ortaçağ felsefesi uzmanı olan değerli dostum ve meslektaşımın "ortaçağ" ile ilgisini devam ettirmesini ve çok yoğun bir emek ürünü olduğu belli olan değerli eserine yenilerinin eklenmesini diliyorum.